

Rumâni la Coresi:

1. ‘dacoromâni’; 2. ‘romani filipeni’

Petru Zugun

Este meritul lui George Giuglea¹ de a fi remarcat că, într-un verset din textul *Apostolului* (1563, după Bianu-Hodoș, *Bibliografie românească veche*, 1903 – spune el –, de fapt, 1566²) lui Coresi – citat după ediția de facsimile a lui Ion Bianu, *Lucrul apostolesc*, București, 1930, p. 76 –, în *Faptele*, XVI, 19-20, acesta face, așa cum indică titlul articolului, cea dintâi apropiere între *romani* și *rumâni*, mai precis între *romani* și *rumâni* „cetățeni ai Imperiului Roman din primul veac al erei creștine”, când apostolii învățăturilor lui Iisus Hristos din primele trei generații erau în călătorii misionare. Pasajul citat din G. Giuglea, conținând și contextul biblic din Coresi, este următorul:

a) „Coresi zice «că noi rumâni sântemu». Este deci prima legătură ce se face la noi între ideea de roman și cea de rumân” (*op. cit.*, p. 235);

În afara constatării citate, George Giuglea face și următoarele observații:

b) „Cei ce îl duseră pe Apostolul Pavel înaintea autorităților erau cetățeni romani din colonia Filippi, în Macedonia, unde se petrece faptul povestit în rândurile citate (*loc. cit.*), aceste rânduri din textul coresian fiind următoarele: «Prinseră Pavelu și Sila, trăgându-i la târg, cătră judeațe. Și-i duseră ei la voivozi, ziseră: acești oameni zimintescu cetatea noastră [...]. Și spunu năravurele ce nu ne se cade noao a le priimi și a le face [că noi] rumâni sântemu»” (*op. cit.*, p. 234);

c) „În textul slav se spune romanilor *rimleaninu*, numire împrumutată și de cronicari, ca și de scriitorii și traducătorii noștri vechi bisericești. În *Codicele Voronețean*, de asemenea, se zice pretutinden *râmleni*. În textul grecesc avem *ρομαίοις οὖσιν*, iar în cel latin *Romanis existentibus*” (*op. cit.*, p. 235);

d) „Dacă ne lăsăm la voia interpretărilor, putem spune că n-ar fi aici decât o traducere întâmplătoare, iar nu o vagă credință despre originea noastră romană. De socotim apropierea numai ca o traducere întâmplătoare, atunci aceasta nu s-a putut face decât în cazul că diaconul Coresi, ori colaboratorii lui, la copiere, traducere și tipărire, au avut naintea ochilor și un text latin. Numai în astfel de izvor puteau găsi numele de *romani* și numai pornind de la acesta ar fi putut

¹ În articolul *Coresi face cea dintâi apropiere între „romani” și „rumâni”*, BOR, LIII, 1935, nr. 5-6, p. 226-228; articolul a fost republicat în volumul *Fapte de limbă: mărturii despre trecutul românesc. Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 234-236, volum după care cităm.

² A se vedea *Crestomația limbii române vechi*, volumul I (1521-1639), coordonator Alexandru Măreș, București, Editura Academiei Române, 1994, p. 84.

tălmăcii și tipografii să-l gloseze cu *rumâni*, căci forma slavă ca și cea grecească e prea departe de cea românească” (*op. cit.*, p. 235);

e) (înainte de citarea a două pasaje din *Cronica* lui Mihail Moxa, care încep, la cronicar, capitolul *De începutul râmleanilor*: „Să începem a scrie de acum tăria și puterea rumânilor, de unde s-au început”, iar, după relatarea întemeierii Râmului, Moxa concluzionează: „Deci câți es de acoloa, ei se chiamă rumâni”, apud Giuglea, după *Cuvente den betrani*, I, 354-355): „Trebuie să mai amintim aici că și Mihail Moxa, în *Cronica* sa (1620), procedează la fel”;

f) „Se vede clar că la Moxa, ca și la Coresi, este o confundare, o identificare a romanilor cu rumânii, provocată cel puțin de asemănarea izbitoare a numelor, dacă nu de cunoștințe istorice ori de alte elemente” (*op. cit.*, p. 235);

g) (înainte de citarea a două contexte din Dosoftei, *Viețile sfinților*: „Fericitul Agathanghel rumân era de rudă” și în „dzălele Împăratului Marin, rumân de neamul său”, *op. cit.*, p. 235-236.): „Identificarea romanilor cu rumânii o mai găsim la o față bisericească, la învățatul Dosoftei al Moldovei. Acesta știa și latinește și avea, desigur, ca și Ureche și Miron Costin, cunoștințe de romani și de originea noastră romană” (*op. cit.*, p. 236); se mai precizează că, la Dosoftei, „pe margine se adaugă și numirea curentă, slavă [slavonă] *râmlean*”, precum și precizarea că „legătura între romani și rumâni la el [Dosoftei] nu mai poate fi întâmplătoare, ci deplin conștientă” (*op. cit.*);

h) „Dar și Coresi, ca și preoții români din Brașov, colaboratorii lui, au putut avea o idee, oricât de vagă, despre romani și despre limba latină, prin contactul cu școala și cultura sașilor” (*op. cit.*, p. 236);

i) „Astfel, prima atestare, prima licărire a ideii despre romanitatea noastră trebuie socotită de aci înainte ca venind din Ardeal, prin cartea bisericească de la 1563 [1566], chiar dacă ar fi să reducem problema numai la o spontană glosare a traducătorului sau a tipografului, provocată de marea asemănare între «romanus» și «rumân»” (*op. cit.*);

î) „În ce privește cealaltă latură a chestiunii, dacă s-au folosit și texte latine la tipărirea în Brașov a cărților religioase cunoscute, aceasta cere o amănunțită cercetare filologică.

Deocamdată semnalez aici faptul care, în sensurile arătate mai sus, este destul de sugestiv.” (*op. cit.*).

Am citat aproape în întregime – nu textul compact, ci structurat pe idei – articolul lui G. Giuglea, acest fapt fiind impus de observațiile pe care le facem în continuare, menite să impună alte interpretări ale textului coresian citat și, parțial, ale celorlalte texte citate de învățatul clujean și să invoce bibliografia recentă referitoare la conștientizarea originii esențiale a comunității etnice românești, luată în întregimea ei.

1. Observațiile lui G. Giuglea de la a) și b) sunt corecte, cele două contexte coresiene citate din *Apostol* referindu-se la înlocuirea prin termenul *rumân* a termenilor slavoni *rimleaninu* (*rimleanu* și *oameni de Rim*), utilizate în toate

celelalte contexte coresiene din *Apostol*, în număr de cinci, după constatarea noastră, utilizări neluate în seamă de George Giuglea (primul context) și la locul și timpul despre care se face relatarea din *Faptele Apostolilor*, și anume, colonia romană Filippi (azi Filippos, în nord-estul Greciei), în anul I al erei creștine (al doilea context). Deoarece aceste precizări sunt însă uitate de George Giuglea, sau, cel puțin, necorelate cu observațiile din următoarele alineate ale articolului său, vom face noi aceste corelări.

Ne aflăm la jumătatea secolului I din primul mileniu – mai exact în anul 51 –, când apostolii Pavel și Sila (făcând parte din a doua generație de misionari creștini) și-au început periplul misionar, în a doua lor călătorie, prin cetăți și provincii ale Imperiului Roman, venind din Asia Mică (unde Pavel întreprinsese prima sa călătorie misionară) la Filippi, el creștinând prima dată în Europa în această colonie romană, așa cum se deduce din *Faptele Apostolilor*, creștinările ulterioare fiind la Salonic, Derbent, Atena și altele. Colonie romană – colonia constituind, cum se știe, cel mai înalt grad în ierarhia citadină romană – de la jumătatea secolului anterior, Filippi făcea parte din Macedonia, a cărei cucerire militară începuse din anul 148 î.H., deci cu 200 de ani înaintea venirii lui Pavel în acele locuri și cu peste 250 de ani înaintea Daciei, fapt care justifică afirmația lui N. Iorga, după care „bazele limbii pe care o vorbim sunt puse în «Balcani», dar înainte de cucerirea lui Traian”³.

La Filippi limba familiară era elina, în timp ce limba oficială era latina, locuitorii coloniei mândrindu-se cu titlul de *roman*, iar oficialitățile – precum șeful închisorii în care Pavel și Sila fuseseră întemnițați ilegal (fără judecată), creștinat și el ulterior – trebuiau să utilizeze necondiționat latina, mai ales în cadrul serviciului administrativ. Născut între 15 î.H. și 5 d.H. în cetatea Cilicia, declarată romană în anul 101 î.H., deci cu aproximativ un secol înaintea nașterii sale, Pavel era cetățean roman *de jure*, în textul coresian el spunându-și *rimleaninu*, ca și alte personaje care erau cetățeni ai Imperiului Roman sau numai râvneau la obținerea cetățeniei romane. *Rumâni* își spun la Coresi cetățenii din Filippi, care, ca „romani”, refuzau imixtiunea celor doi apostoli creștini, considerați de ei, din necunoaștere, neromani, în practici uzuale precum divinația, astfel că exorcizarea și, apoi, creștinarea, realizate de Pavel, a slujniciei utilizate de stăpânii ei ca prezicătoare, pentru câștig material, nu putea fi acceptată de ei. Așadar, termenul de *rumâni* îi desemnează la Coresi pe locuitorii cetății romane și romanizate Filippi, nu pe creștinii din nordul Dunării, cărora același Coresi li se adresa în epilogurile cărților sale, cărți din care în DLR este selectat, numai din prefața *Psaltirii*, citatul „Mai toate limbile au cuvântul lui Dumnezeu în limbă, numai noi rumânii n-avem”, citat în care apare termenul *rumân* cu sensul de ‘dacoromân’. Deși ediția lui Bianu a apărut în 1930, iar

³ *Istoria românilor*; vol. I, partea a II-a: *Sigiliul Romei*, București, 1936, p. 89.

semnalarea lui G. Giuglea datează din 1935, în DLR (1975), la articolul *rumân* nu este reținut sensul din textul *Apostolului*, sensul care va trebui să apară însă și în DLR, într-o viitoare ediție.

Discutând în termeni etnolingvistici termenul de *rumân*, cu sensul din *Apostol*, trebuie precizat că el desemnează o anumită comunitate locală de *râmleanini*, sinonim total cu *filipean*, alte etnonime din același text fiind *grecii* (p. 79, r. 12 ș.a.), *corintenii* (p. 85, r. 4 ș.a.), *jidovii* (p. 79, r. 14 ș.a.) ș.a., toți corespunzi ai etnonimelor *rumân* 'roman filipean' și *rimleaninu*. Considerăm importantă glosarea pe care o propunem pentru etnonimul *rumân* din *Lucrul Apostolesc* al lui Coresi.

2. Rămânând la aceleași două contexte coresiene citate de George Giuglea, avansăm și calificarea de *semnificativă* pentru acest etnonim, întrucât considerăm că la întrebarea „De ce Coresi nu utilizează termenul *rimleaninu* și pentru cetățenii din Filippi, nu numai pentru ceilalți cetățeni declarați astfel, precum Pavel, la rândul său *rimleaninu*?”, răspundem invocând posibilitatea cunoașterii de către el, și în mediul lui cultural, a existenței și a altei comunități de rumâni decât aceea căreia i se adresa în epilogurile sale, și anume, comunitatea română (în sensul cel mai larg al termenului) din sudul Dunării, din vremea sa, deci comunitatea de macedoromâni sau de aromâni/vlahi, enclavă romanică în mediul lingvistic elin, în care apostolii Pavel și Sila înregistraseră, cu un mileniu și jumătate înainte, primele rezultate pozitive în misiunea lor de creștinare în Europa. Îi putem atribui, așadar, lui Coresi și mediului său cultural conștiința unei omogenități lingvistice românești, dezvoltată din cucerirea romană și conservată peste timp, Coresi fiind, astfel – prin faptul utilizării conștiente, nu întâmplătoare (cum consideră George Giuglea, vezi d) *supra*, și apoi și alți exegeți) – precursor al susținătorilor, integrali sau parțiali, ai autohtoniei aromânilor în zona nord-estică a Greciei contemporane⁴, în general, și în țările balcanice din epoca modernă. Oricum, Giuglea se dovedește a fi explicit indecis în explicarea utilizării conștiente a termenului *rumân* în *Lucrul Apostolesc* (vezi citatele de la i) și î)), însă concluzia noastră referitoare la utilizarea *conștientă* a acestui adevărat *hapax legomenon* semantic în *Apostol* și de către Coresi⁵ poate fi susținută și de utilizarea în același *Apostol* coresian a termenului *Roma*⁶, explicit latin și italian de origine. Susținem această concluzie și prin invocarea datelor sigure la care au ajuns unii exegeți ai lui Coresi, care s-

⁴ A se vedea, recent, Matilda Caragiu Marioțeanu, *Dodecalog*, în *Dicționar aromân (macedo-vlah)*. *Diario*, A-D, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 439, 443, 450 și 451.

⁵ Deci nu numai de către Moxa și Dosoftei, vezi e), f) și g), *supra*.

⁶ A se vedea articolul nostru „*Rîm*” și „*Roma*” la Coresi, „Cronica”, 1996, nr. 5-6, care răspunde pozitiv la întrebarea lui G. Giuglea de la h) și î), *supra*.

au referit la complexitatea mediului intelectual brașovean, alcătuit din ortodocși, reformați, unitarieni și catolici, români, sași, secui, maghiari și de alte etnii, astfel că nu mai trebuie să desconsiderăm, cum s-a făcut adesea, cumulul de cunoștințe enciclopedice pe care îl aveau traducătorii și chiar tipografi de meserie ai vremii⁷. Originea sud-dunăreană a strămoșilor (bunicilor) lui Coresi fiind o certitudine, aceasta putea fi nu numai grecească, ci și aromânească, consecința fiind cunoașterea, miraculoasă aproape, de către el a limbii române, astfel că și datele etnolingvistice pe care el și mediul lui le aveau pot explica utilizarea specifică a etnonimului *rumân*, în care trebuie să vedem un etnonim polisemantic, nu două omonime, cum s-ar putea crede.

Rumâni chez Coresi:

1. ‘Daco-Roumains’; 2. ‘Roumains de Filippi’

Dans les épilogues écrits pour les livres qu’il a imprimés, Coresi utilise l’ethnonyme „rumân” au sens connu de ‘Daco-Roumain’, mais, dans un passage de „l’Apôtre” (1566), le sens du même mot est ‘Roumain de Filippi’.

⁷ O prezentare obiectivă și echilibrată a lui Coresi, însoțită de o amplă bibliografie, a fost realizată de C[onstantin] T[heodorovici], în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei Române, 1979.